

Отрошенко В.В.

**МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА
НАУКМА “АРХЕОЛОГІЯ ТА
ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ” І
ЛЕОНІД ЗАЛІЗНЯК**

Статтю присвячено результатам роботи магістерської програми “Археологія та давня історія України” Національного університету “Києво-Могилянська академія”, заснованої десять років тому Л.Залізняка.

Серед численних талантів і здібностей одного з провідних українських археологів, доктора історичних наук, професора Леоніда Залізняка окремої уваги заслуговує дар організаційний. Попри великий обсяг наукової, лекційної та редакційної роботи, цей дослідник наприкінці ХХ ст. відчув та конструктивно зреагував на процес природного старіння контингенту археологів у країні. Найнаочніше брак молоді став помітним серед науковців провідної установи – Інституту археології НАН України (ІА НАНУ). Чи то виші втомилися готувати якісну молоду зміну корифеям поважного віку, чи в доступі допитливої юні до ІА НАНУ, напрацьованому раніше, з'явилися певні пороги, нині сказати важко. Але потреба в побудові нестандартного містка від всеукраїнської студентської лави до провідної структури академічного профілю ставала просто-таки нагальною.

Керівництво Національного університету “Києво-Могилянська академія” (НаУКМА) ще на початковій фазі відновлення навчального процесу практикувало запрошення відомих археологів для лекційної, а з часом – і для науково-організаційної роботи. Досить згадати докторів історичних наук М.Брайчевського та М.Чмихова. Останній очолив кафедру культурології та археології в НаУКМА і мав намір започаткувати магістерську програму (МП) з археології. На заваді тоді стала передчасна смерть знаного науковця. На середину 90-х рр. ХХ ст. до Могилянки запросили й Л.Залізняка. Учений не обмежився суто викладацькою практикою, але й зацікавився розгалуженою мережею магістерських програм НаУКМА.

Отже, ідея спеціалізованої програми для підготовки археологів визрівала поступово і впродовж декількох років обговорювалась у ректораті вишу. Зрештою її було втілено у проекті МП “Археологія та давня історія України”,

Otroshchenko V.V.

**MASTER PROGRAM AT NAUKMA
“ARCHAEOLOGY AND ANCIENT
HISTORY OF UKRAINE” AND
LEONID ZALIZNYAK**

розробленому та матеріалізованому наполегливими зусиллями професора Залізняка. Найважчою перепороною на цьому шляху став спротив чиновників Міністерства освіти та науки (МОН): адже в НаУКМА була відсутня рання археологічна спеціалізація для студентів-бакалаврів. Та наполегливість переконаної у своїй правоті людини взяла гору, і врешті-решт МОН, якраз напередодні нового тисячоліття, підтримало черговий експеримент Могилянки (Залізник 2001, с.148-149). Непростою справою виявилось й організаційне погодження магістерської програми з археології з кафедрою культурології. Зрештою її було вмонтовано до структури кафедри історії факультету гуманітарних наук. Керівником новоствореної МП призначили професора Л.Залізняка, який просто й дохідливо виклав мету та програмні засади новоствореної МП (Залізник 2001а, с.3-5).

Навчальному процесові, який мав розпочатися 1 вересня 2000 р., передували важкі пошуки перших сміливців, що побажали б долучитися до археології саме в стінах НаУКМА. Треба було заітувати бодай 10 слухачів, які, до того ж, мали скласти вступні іспити з археології, української та англійської мов. Відразу ж стало зрозуміло, що внутрішнього (могилянського) ресурсу для наповнення слухачами МП “Археологія та давня історія України” недостатньо. Адже перед дипломованими бакалаврами відкривали двері й інші конкурентні програми (історія, культурологія тощо) з доволі перспективними пропозиціями. Аби зіп'ятися на ноги, довелося залучати ресурси з інших вишів України, заохочуючи до вступу на МП усіх бажаючих з дипломом про вищу освіту. Значною мірою проблему першого набору вирішив донецький десант із чотирьох осіб, мобілізований з південного сходу за активної участі В.Горбова. Утім, ця проблема не зникла і в наступні роки: керівникові програми та й усім

Фото 1 і 2. Випускники магістерської програми з викладачами. 2005 і 2009 рр.

викладачам – науковим співробітникам Інституту археології НАНУ – доводиться використовувати широке коло власних археологічних контактів у пошуках талантів, аби виявити юні обдарування та переконати їх спробувати щастя на програмі. Ось і посунули до Могилянки потенційні археологи з обширів від Луганська до Львова, яких керівник МП настійливо переконує говорити по-українськи.

Додатковим перспективним джерелом пошуку майбутніх магістрів археології стала Мала академія наук (МАН). Упродовж багатьох років Л.Залізник очолював секцію археології МАН на заключному етапі всеукраїнського шкільного конкурсу в столиці. Кращі з учасників, ставши призерами конкурсу, обирають археологію і, отримавши вже вищу освіту, стають слухачами програми. Керівник секції археології, дотримуючись норм вимогливості та об'єктивності, регулярно отримував грамоти від міністрів МОН. Аж до березня 2010 року, коли новопризначений очільник відсторонив Л.Залізника від плідної роботи в МАН. Телефонним дзвінком, без будь-яких пояснень причин. Імовірно, за надто високий професіоналізм та зайву принциповість – що сьогодні не на часі...

Логіка організації МП вимагала й наступного кроку – відкрити перед кращими випускниками магістеріуму можливість вступу до аспірантури НаУКМА за спеціальністю “археологія”. Аспірантуру під МП також довелося проштовхувати в кабінетах МОН її керівникові, щоправда тепер уже – за дієвої підтримки ректорату НаУКМА та дирекції ІА НАНУ. Лише 2002 року, з відкриттям аспірантури, магістерський проект Л. Залізника набув логічного організаційного завершення (Залізник 2003, с.3). Таким чином, вдалося практично напрацювати шаблі археологічного поступу для талановитої молоді: МАН – ВНЗ – МП – аспірантура – захист дисертації. Подолавши їх успішно, молода людина відносно швидко стає фахівцем вищої кваліфікації – кандидатом історичних наук.

Унікальною МП, започатковану Л.Залізником, порівняно з аналогами в інших вишах держави, робить її викладацький склад. Адже викладачами археологічних дисциплін тут виступають провідні фахівці кожної конкретної галузі археології з ІА НАНУ, працюючи по годинно, а ще – керуючи темами магістерських та кандидатських досліджень. Лекторами 35-ти археологічних курсів виступали член-кореспонденти НАНУ Г. Івакін та О. Моця, завідувачі відділів ІА НАНУ, професори, доктори та кандидати історичних наук.

Кожного з них індивідуально переконав і привів на програму Л. Залізник і кожен з них розробив ексклюзивні програми профільних лекційних курсів. Щодо викладацького складу існують і проблеми такого порядку, як надто скромна зарплатня, подекуди – брак викладацького досвіду, недостатнє володіння державною мовою. Тому спостерігається певна плінність кадрів, як із зазначених причин, так і внаслідок трагічного збігу обставин. На жаль, передчасно обірвався життєвий шлях кращих викладачів програми докторів історичних наук О.Приходнюка та В.Зубаря, кандидатів історичних наук В.Зоценка та В.Петрашенко, які репрезентували ще першу генерацію викладачів МП. Натомість, вже підготували власні курси та розпочали лекційну роботу на програмі перші випускники нашого магістеріуму, кандидати історичних наук Р.Рейда та О.Федорченко. Регулярно звертаються до керівника МП з пропозиціями лекційної роботи на програмі й інші авторитетні фахівці. “Безпосереднє поєднання академічної науки з вищою освітою гарантує високий рівень знань майбутніх фахівців з археології та давньої історії” (Залізник 2001а, с.5).

Не покладаючись виключно на державне фінансування МП, професор Л.Залізник постійно шукає і знаходить спонсорів програми, аби полегшити побут та тягар обов'язкових фінансових виплат для її слухачів. Його ставлення до талановитої молоді є просто-таки батьківським. Впродовж усіх десяти років функціонування МП спонсорську допомогу майбутнім археологам надає професор Д.Картер з Інституту класичної археології Техаського університету (США). Він же тривалий час фінансував і археологічну практику для студентів МП на розкопках Херсонесу, оплатив ремонт та облаштування спеціалізованої аудиторії в НаУКМА. Щорічну премію Т.Геврика для найкращих студентів МП започаткували професори Р.Голод та О.Третьак з м.Філадельфія (США). Кращі слухачі та аспіранти (О.Федорченко, О.Дяченко) стажувалися в наукових центрах США за стипендією Фулбрайта. Премію академіка НАНУ П.Толочка для кращих молодих археологів держави вибороли слухачі та випускники МП Т.Шевченко, В.Жигола, О.Дяченко. Разова допомога слухачам програми надходила від фонду братів Віталія та Володимира Кличків, колекціонера та мецената С.Платонова.

Навчаючись у магістеріумі, студенти мають регулярну практику розкопок археологічних

об'єктів на теренах Києва. Часто ця робота визначає їх майбутню долю – як дослідників найдавніших сторінок історії столиці України. Поза тим, з 2002 року функціонує – як навчально-дослідний підрозділ програми – створена і очолювана Л.Залізником Археологічна експедиція НАУКМА. Розмаїття місць проведення нею археологічної практики (Київ, Крим, Чернігівщина, Черкащина, Кіровоградщина) та участь слухачів і аспірантів в інших експедиціях НАНУ сприяє вихованню знаючих польовиків для української археології. Нині дехто з них уже очолює самостійні експедиційні загони (Д.Каравайко, Е. Кравченко, С. Разумов та ін.).

Польова практика поєднується на МП з цілеспрямованим навчанням тонкощам написання наукових статей, підготовки доповідей та виступів на наукових симпозиумах. Щорічний День науки в НАУКМА є гарним полігоном для підготовки доповідачів з перспективою лектури. Кращі доповіді викладачів та слухачів МП традиційно видаються у вигляді збірок “Археологічні студії” під грифом “Магістеріум”. За 10 років функціонування програми вже видано 5 таких збірок з інтервалом у 2 роки. Зусиллями Л.Залізника “Археологічні студії” НАУКМА набули ваківського статусу.

Програма забезпечена відповідною оргтехнікою, навчальною та методичною літературою. Створено, за сприяння ІА НАНУ, археологічну бібліотеку, яку постійно поповнюють археологічними виданнями з власних книгозбірень викладачі НАУКМА. Сьогодні бібліотека налічує вже понад 3 000 томів і займає окреме приміщення. Неодмінним методистом вищої категорії на МП впродовж усіх десяти років працює В.Шумова – єдиний штатний співробітник проекту.

Зараз, коли виповнилося 10 років МП “Археологія та давня історія України”, є всі підстави підбити конкретні підсумки її діяльності. А вони досить вагомі, щоб не сказати – вражаючі. За 9 випусків з програми вийшло 93 дипломованих магістрів. Понад 50 із них продовжили навчання в аспірантурах чи працюють в установах археологічного профілю, музеях, системі охорони пам'яток культурної спадщини. 20 випускників пройшли чи проходять курс аспірантури при МП. Ще 10 – в ІА НАНУ. Це – не враховуючи навчання випускників в аспірантурі інших наукових та освітніх установ. Неухильно зростає кількість

захищених випускниками МП дисертацій. Когорту кандидатів історичних наук поповнили Д.Каравайко, Е.Кравченко, Т.Шевченко, П.Нечитайло, Р.Рейда, Г.Вертієнко, О.Дяченко, С.Разумов, О.Федорченко. Природно, що більшість із них влилися до штату ІА НАНУ, а інші працюють у споріднених археології структурах.

Л. Залізник уважно збирає інформацію щодо кількості археологів в Україні загалом. Досить умовні підрахунки, зазвичай, наближаються до критично низької, як на нашу велику державу, позначки в 300 осіб. Десятирічна робота МП дозволила збільшити цей показник десь на 50 пунктів, які складуть мінімум 17% від зрослої кількості дослідників. Як працюють нині ці 17% видно з двох невеликих підрахунків, зроблених у вересні 2010 року. Згідно програми Міжнародної наукової конференції на пошану І.С.Винокура (м.Кам'янець-Подільський, 23-25 вересня 2010 р.) з 119-ти заявлених українських учасників 18 були випускниками та ще 1 студентом МП, що сукупно складає 16%. У третьому числі журналу «Археологія» за 2010 р. серед 23 авторів 4 є випускниками МП, що становить понад 17%. Ці кількісні показники свідчать, що вихованці МП вже зайняли своє і цілком помітне місце в археологічній громаді нашої держави. Ризикну припустити, що питома вага могилянців надалі буде в ній тільки зростати.

Усі ці досягнення стали можливими завдяки закладеним з самого початку Л.Залізником підвалинам плідного співробітництва МП з провідною археологічною установою України – Інститутом археології НАНУ. Його наукова база (фонди, бібліотека, архів) активно використовуються викладачами та слухачами програми. Існування програми було б неможливе без колективу однодумців, що сформувався за останні 10 років. Викладачами програми підготовлено підручник нового покоління “Археологія України”, що вийшов друком під редакцією проф. Л.Залізника у видавництві “Либідь” у 2005 р.

Навіть суто формальні результати перших 10-ти років та перспективи функціонування МП засвідчують вагомі здобутки її керівника. А Л.Залізник плекає новий задум: добитися приміщення під археологічний музей НАУКМА, аби досягти ще вищої предметності та якості освіти для нової генерації українських археологів.

Бог Вам в поміч, пане Леоніде!

ЛІТЕРАТУРА:

Залізник Л. Замість передмови: археологія в НаУКМА // Магістеріум. – Археологічні студії. – К., 2001. – Вип. 6. – С.3-5.

Залізник Л. Археологічний експеримент у Києво-Могилянській академії // Археологія. – 2001а. – № 2. – С.148-149.

Залізник Л. Три роки магістерській програмі “Археологія та давня історія України” (замість передмови) // Магістеріум. – Археологічні студії. – К., 2003. – Вип.11. – С.3-4.

Otroshchenko V.V.

MASTER PROGRAM AT NAUKMA “ARCHAEOLOGY AND ANCIENT HISTORY OF UKRAINE” AND LEONID ZALIZNYAK

The article is devoted to the results of the master’s program “Archaeology and Ancient History of Ukraine” ten years ago founded by L. Zaliznyak at the National University of Kyiv-Mohyla Academy.

Фото 3. Ю.В.Болтрик, Г.М.Залізник, В.В.Отрощенко і Л.Л.Залізник.